

**GLOBALLASHUV SHAROITIDA OILA VA GENDER SIYOSATIDA
QO‘LLANILADIGAN DIPLOMATIK TERMINLARNING KOGNITIV-PRAGMATIK
XUSUSIYATLARI**

Abdug‘aniyev Javohirmirzo Davlatmirza o‘g‘li

Namangan davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi,
Andijon iqtisodiyot va pedagogika universiteti (UNIEP), Stajyor o‘qituvchi, Xorijiy tillar kafedrasini,
Andijon. O‘zbekiston. E-mail: javohirmirzo3732@gmail.com,

ORCID: 0009-0005-6251-487X

Tel: +998 94-434-37-32]

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23760903>

Annotatsiya: Maqolada oila va gender siyosatidagi diplomatik terminlarning kognitiv-pragmatik xususiyatlari O‘zbekiston qonunchiligi misolida tahlil qilinadi va milliy-xalqaro moslik masalalari yoritiladi.

Kalit so‘zlar: diplomatik terminologiya, gender tengligi, oila siyosati, kognitiv-pragmatik tahlil, xalqaro huquq, ijtimoiy himoya, milliy qonunchilik, terminologik ekvivalentlik.

Аннотация: В статье анализируются когнитивно-прагматические особенности дипломатических терминов семейной и гендерной политики на примере законодательства Узбекистана.

Ключевые слова: дипломатическая терминология, гендерное равенство, семейная политика, когнитивно-прагматический анализ, международное право, социальная защита, национальное законодательство.

Abstract: The article examines the cognitive-pragmatic features of diplomatic terms in family and gender policy, using Uzbekistan's legislation as a case study.

Keywords: diplomatic terminology, gender equality, family policy, cognitive-pragmatic analysis, international law, social protection, national legislation, terminological equivalence.

Globallashuv sharoitida oila va gender siyosatiga oid diplomatik terminlarning qo‘llanilishi lingvistik hodisadan ko‘ra ko‘proq siyosiy-huquqiy vositaga aylanmoqda. BMTning Barqaror rivojlanish maqsadlari (5-maqсад) doirasida “gender equality” tushunchasi alohida ustuvor yo‘nalish sifatida belgilangan [1]. Xuddi shu tushuncha 1979-yilgi Xotin-qizlarni kamsitishning barcha shakllariga barham berish to‘g‘risidagi Konvensiyada (CEDAW) huquqiy majburiyat darajasiga ko‘tarilgan [2]. Bu, o‘z navbatida, terminning oddiy tavsifiy birlikdan normativ-huquqiy kategoriyaga aylanish jarayonini ko‘rsatadi - kognitiv lingvistika nuqtai nazaridan bu hodisa terminning “institutsional konsept”ga aylanishi deb ta’riflanadi.

Yevropa Ittifoqi tajribasida oila va gender siyosatiga oid terminlar yagona huquqiy-institutsional asosda shakllangan bo‘lib, masalan “social protection” tushunchasi Yevropa Komissiyasining rasmiy hujjatlarida nafaqat ijtimoiy yordamni, balki pensiya, sog‘liqni saqlash va ishsizlikdan sug‘urtalashni ham qamrab oluvchi keng tizim sifatida belgilangan [3]. Bunday aniq

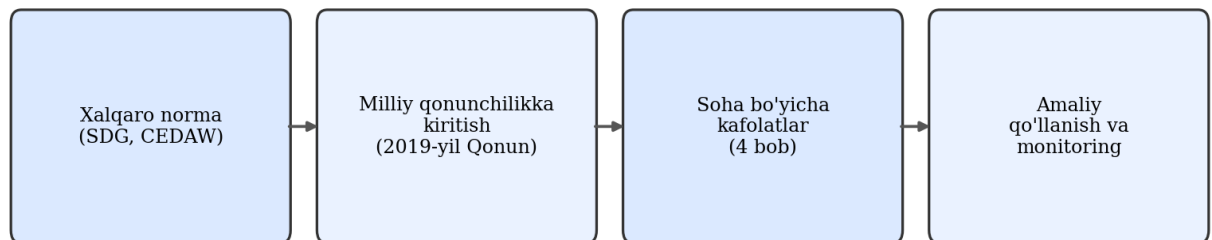
huquqiy chegaralanish terminning pragmatik yuklamasini barqarorlashtiradi - foydalanuvchi uni turlicha talqin qilish imkoniyatidan mahrum bo‘ladi.

O‘zbekiston qonunchiligida terminologik moslashuv

O‘zbekistonda xalqaro gender terminologiyasining milliy qonunchilikka kiritilishi 2019-yil 2-sentabrda qabul qilingan “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonun bilan institutsional shaklga ega bo‘ldi [6]. Diqqatga sazovor jihati shundaki, qonun matnida “gender siyosati” atamasi bevosita qo‘llaniladi: davlat “jins bo‘yicha bevosita va bilvosita kamsitishni bartaraf etish hamda ularning oldini olish maqsadida” gender siyosatini amalga oshiradi. Bu - xalqaro huquqiy diskursdagi “gender equality” konseptining o‘zbek tiliga nafaqat tarjima, balki milliy huquqiy tizimga funksional integratsiya qilinganligini ko‘rsatadi.

Qonun tarkibiy jihatdan to‘rt sohaviy bobga bo‘lingan bo‘lib, har biri xalqaro amaliyotdagi muayyan diplomatik-huquqiy terminga mos keladi (1-rasm): xalqaro me‘yor milliy qonunchilikka kiritiladi, so‘ngra soha bo‘yicha aniq kafolatlarga taqsimlanadi va nihoyat amaliy qo‘llanish hamda monitoring bosqichiga o‘tadi.

Xalqaro-milliy diplomatik terminlar integratsiyasi modeli

1-rasm - Xalqaro-milliy diplomatik terminlar integratsiyasi modeli

Qonunning sohaviy boblari 1-jadvalda keltirilgan asosiy terminlar bilan bevosita bog‘liq holda tuzilgan (2-jadval):

1-jadval

Termin (ingl.)	O‘zbekcha shakli	Pragmatik vazifasi
Gender equality	Gender tengligi	Huquqiy tenglikni ta’minlash
Family welfare	Oila farovonligi	Ijtimoiy himoya siyosati
Social protection	Ijtimoiy himoya	Davlat kafolatlari tizimi
Gender-based discrimination	Jins bo‘yicha kamsitish	Huquqbuzarlikni belgilash mezon

2-jadval

Bob	Qamrov sohasi	Asosiy diplomatik/xalqaro muqobil termin
1	Davlat xizmatida teng huquq va imkoniyat kafolatlari	Equal opportunity in public service

2	Saylov huquqlarini amalga oshirishda teng ishtirok	Political participation parity
-	Iqtisodiy va ijtimoiy sohada teng huquq va imkoniyat	Economic and social empowerment
-	Ta’lim, fan, madaniyat va sog‘liqni saqlashda teng huquq	Equal access to education and health

2-jadvaldan ko‘rinib turibdiki, qonunning har bir bobi xalqaro huquqiy leksikondagi muayyan terminga funksional muqobil sifatida xizmat qiladi, biroq bu muqobillik har doim ham to‘liq semantik mosligiga ega emas. Masalan, “equal opportunity in public service” termini ingliz tilida institutsional-huquqiy neytral ma’noga ega bo‘lsa, uning o‘zbekcha “davlat xizmatida teng huquq va imkoniyat kafolatlari” shaklidagi ifodasi qo‘shimcha “kafolat” komponentini o‘z ichiga oladi - bu davlatning faol, kafolatlovchi roliga urg‘u beruvchi milliy huquqiy an’ana bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin.

Terminlarning pragmatik barqarorligi va semantik torayish muammosi

“Ijtimoiy himoya” termini o‘zbek amaliyotida ba’zan faqat moddiy yordam ma’nosida, ba’zan esa Yevropa Komissiyasi hujjatlaridagi kabi keng tizim (pensiya, sug‘urta, ijtimoiy xizmatlar) ma’nosida qo‘llanilmoqda [3]. Bunday tebranish terminning pragmatik barqarorligini pasaytiradi: bir xil so‘z shakli turli institutsional kontekstda turlicha hajmdagi tushunchani ifodalaydi. Kognitiv lingvistika nuqtai nazaridan bu-terminning “freym”i (kontseptual asosi) hali to‘liq barqarorlashmagan degani; freym qanchalik xira bo‘lsa, termin shunchalik ko‘p talqinga ochiq bo‘ladi.

Xalqaro huquqiy hujjatlarda diplomatik terminlarning odatda ta’rifiy modda (definitional article) orqali mustahkamlanishi ana shu tebranishning oldini oladi. O‘zbekiston qonunchiligida ham “jins bo‘yicha kamsitish” tushunchasiga ta’rif berish zarurati alohida ilmiy-huquqiy muhokama predmeti bo‘lib qolmoqda: amaldagi qonun ushbu holatlar ro‘yxatini keltirsa-da, umumlashtiruvchi ta’rifni to‘liq bermaydi. Bu, bizningcha, terminologik aniqlikni oshirish yo‘nalishida keyingi qonunchilik ishlari uchun aniq nishon bo‘lishi mumkin.

Amaliy tavsiyalar

O‘tkazilgan tahlil asosida quyidagi amaliy tavsiyalar ilgari suriladi: birinchidan, oila va gender siyosatiga oid diplomatik terminlarning rasmiy, izohli-tarjima lug‘atini ishlab chiqish, unda har bir termin uchun xalqaro va milliy huquqiy manba ko‘rsatilishi; ikkinchidan, “jins bo‘yicha kamsitish” kabi hali to‘liq ta’riflanmagan tushunchalarga qonunchilik darajasida aniq ta’rif kiritish; uchinchidan, davlat organlari, tarjimonlar va akademik muassasalar o‘rtasida terminologik muvofiqlashtirish mexanizmini yo‘lga qo‘yish; to‘rtinchidan, oliy ta’lim yo‘nalishlarida diplomatik-huquqiy terminologiyaga oid maxsus kurslarni kengaytirish.

Xulosa: Oila va gender siyosatiga oid diplomatik terminlar nafaqat lingvistik birlik, balki davlat siyosatining muayyan yo‘nalishini ifodalovchi institutsional-pragmatik vosita sifatida namoyon bo‘ladi. O‘zbekiston qonunchiligi misolida ko‘rsatilganidek, xalqaro terminlarning milliy tizimga integratsiyasi izchil, bosqichma-bosqich jarayon bo‘lib, u ba’zan qo‘shimcha semantik

komponentlar (masalan, “kafolat” tushunchasi) bilan boyitiladi, ba’zan esa hali to‘liq ta’riflanmagan tushunchalar (masalan, “jins bo‘yicha kamsitish”) tufayli pragmatik beqarorlikni saqlab qoladi. Diplomatik terminlarning kognitiv-pragmatik tahlili, demak, shunchaki tarjima sifatini emas, balki terminlar ortidagi kontseptual tuzilmani ochib berish orqali milliy huquqiy tizimni xalqaro standartlarga yanada aniqroq moslashtirish imkonini beradi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. United Nations. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. - New York, 2015.
2. United Nations. Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW). - New York, 1979.
3. European Commission. Social Protection Systems in the EU. - Brussels, 2020.
4. Sands P., Peel J. Principles of International Environmental Law. - Cambridge: Cambridge University Press, 2018.
5. Kiss A., Shelton D. Guide to International Environmental Law. - Leiden: Martinus Nijhoff, 2007.
6. O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 2-sentabrdagi O‘RQ-562-son “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonuni. - lex.uz.
7. O‘zbekiston Respublikasining “Oila to‘g‘risida”gi Qonuni. - Toshkent, 1998 (yangilangan tahrir).
8. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. - Toshkent, 2021.
9. UNESCO. Gender Equality and Education Policy Report. - Paris, 2019.